

TEMINIŲ PIEŠINIŲ TINKAMUMAS PRADINIŲ KLASIŲ MOKINIŲ TABAKO VARTOJIMO PREVENCIJAI

Antanas Goštautas, Ina Pilkauskienė, Jelena Simonova
Vytauto Didžiojo universiteto Teorinės psichologijos katedra

Santrauka

Pradinių klasių mokinių rūkymo prevencijai skirtoje literatūroje nepateikiama duomenų apie rekomenduojamų programų ar atskirų prevencijos užsiėmimų efektyvumą plečiant mokinių žinias, ugdant gebėjimus ar įtvirtinant įgūdžius. Šiame darbe buvo siekiama nustatyti teminių piešinių tinkamumą (pagilinti žinias apie neigiamas tabako rūkymo pasekmes, padėti susiformuoti neigiamą požiūrį į rūkymą ir stiprinti motyvaciją nerūkyti ateityje) trečių ir ketvirtų klasių mokinių tabako vartojimo prevencijai.

Tyrime dalyvavo 213 trečių ir ketvirtų klasių mokinių iš dviejų bendrojo lavinimo mokyklų, iš jų 104 berniukai (48,8%) ir 109 mergaitės (51,2%), kurių amžiaus vidurkis $9,6 \pm 0,77$ m. Iš jų buvo sudarytos dvi poveikio (pirmoje – 82, antroje – 49 mokiniai) ir lyginamoji 82 mokinių grupės. Poveikio grupėse vyko rūkymo prevencijos užsiėmimai, panaudojant teminius piešinius. Gauti rezultatai rodo, kad teminių piešinių panaudojimas pradinių klasių mokinių rūkymo prevencijai yra efektyvus: šitaip giliamos ir praplečiamos pradinių klasių mokinių žinios apie rūkymo žalą. Rūkymo prevencijos užsiėmimai, panaudojant teminius piešinius, stiprina pradinių klasių mokinių motyvaciją nerūkyti ateityje. Daugelio rūkymo prevencijos užsiėmimuose dalyvavusių vaikų ir jų tėvų požiūris į taikytą priemonę – teminius piešinius – yra teigiamas.

Raktažodžiai: tabako vartojimo prevencija, pradinių klasių mokiniai, prevencijos priemonės.

Įvadas

Mokinių rūkymo prevencijos problema yra aktuali. Tai patvirtina Lietuvoje priimti dokumentai: *Lietuvos sveikatos programa 1997–2010 metams* [1], Pasaulio sveikatos organizacijos parengta, Lietuvoje nuo 2005 m. įsigaliojusi *Tabako kontrolės pagrindų konvencija* [2], Lietuvoje parengta *Nacionalinė narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 2004–2008 metų programa*, teikianti prioritetą pirminei vaikų ir jaunimo narkomanijos prevencijai [3].

Bendrojo lavinimo mokyklose ir ikimokyklinėse ugdymo įstaigose nuo 2006 m. rugsėjo 1 d. įgyvendinama *Alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevencijos programa* [4], yra išleistas *Metodinės rekomendacijos: mokytojo knyga Alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevencijos programai įgyvendinti* [5]. Šią programą įgyvendinantiems specialistams rekomenduojama remtis *Gyvenimo įgūdžių ugdymo programa* ir atskiromis knygomis, kurios skirtos gyvenimo įgūdžių ugdymui nuo ikimokyklinio amžiaus iki dešimtos klasės [6, 7, 8, 9, 10]. Tačiau šioje ir kitoje, naujai leidžiamoje ir čia nepaminėtoje, metodinėje literatūroje nepateikiama duomenų apie rekomenduojamų programų ar atskirų prevencijos užsiėmimų efektyvumą plečiant mokinių žinias, ugdant gebėjimus ar įtvirtinant įgūdžius.

Kadangi neturima pakankamai įrodymų apie atskirų prevencijos priemonių efektyvumą ir neįsigilinama į nagrinėjamą klausimą, susidaro sąlygos nepagrįstiems, paviršutiniškiems vertinimams, tokiems kaip žiniasklaidoje pasirodęs straipsnis *Su alkoholiu ketinama kovoti net spalvinimo knygelėmis*, vien dėl to, kad Blaivybės metų programos rengėjai tarp kitų priemonių siūlo „parengti mokytojų-informacinę spalvinimo knygelę jaunesniųjų klasių moksleiviams“ [11].

Teminiai piešiniai spalvinimo knygelėse, kaip viena iš tabako vartojimo prevencijos priemonių, 1987–1990 m. Kardiologijos instituto Medicininės psichologijos ir sociologinių tyrimų laboratorijos mokslininkų buvo taikyti Jonavos rajono mokyklose pirmų–ketvirtų klasių mokiniams vykdant mokslinio darbo temą. Vertinant bendrą poveikio efektyvumą, šiame rajone buvo gautas teigiamas rezultatas – pradedančių rūkyti mokinių skaičius sumažėjo, tačiau to nebuvo kontroliniame Biržų rajone, kur rūkymo profilaktikos priemonės nebuvo taikytos [12, 13]. Remiantis šiuo darbu, Sveikatos apsaugos ministerijos 1992 m. patvirtintoje *Nacionalinėje moksleivų rūkymo profilaktikos programoje* 1992–1994 m. [14], rūkymo profilaktikos paprogramėje *Sveikos mokyklos projekte* 1993–1997 m. [15], tabako vartojimo prevencijos projekte Kauno miesto [16] ir rajono mokyklose, skirtingo turinio teminiai piešiniai, pateikiami mokiniams spalvinimo knygelėse *Cigarečių miestas* [17], *Per cigaretę virš bedugnės* [18], *Kodėl vaikai atsisakė rūkyti?* [19] (dailininkė Giedrė Gučaitė), buvo pagrindinės prevencinės priemonės

pirmose, antrose ir trečiose klasėse. Minėtuose projektuose užsiėmimus mokiniams vedė rūkymo prevencijai parengti pradinių klasių mokytojai. Apie įvykusius prevencinius užsiėmimus buvo renkama grįžtamoji informacija, t. y. mokytojų atsiliepimai apie pamokoje panaudotų spalvinimo knygelėlių tinkamumą rūkymo profilaktikai konkrečioje klasėje, ir buvo ieškoma tinkamų būdų įvertinti vykdytos tabako vartojimo prevencijos efektyvumą. Kaip parodė 249 Kauno rajono ir 649 Kauno miesto mokytojų apklausos rezultatai, daugelis mokytojų pritarė tokiam žinių apie cigarečių rūkymo žalą (knygelė *Cigarečių miestas* skirta I klasės, *Per cigaretę virš bedugnės* – II klasės mokiniams) ir motyvų atsisakyti siūlomoms cigaretėms (knygelė *Kodėl vaikai atsisakė rūkyti?* – III klasės mokiniams) pateikimo būdai [20, 21]. Kauno miesto mokyklose 1995–1996 mokslo metais, užbaigus diegti rūkymo profilaktikos priemones pradinėse klasėse, buvo įvertinta, kiek ketvirtokų prisimena pirmose–trečiose klasėse taikytas konkrečias rūkymo profilaktikos priemones. Nustatyta, kad 94% prisimena pirmoje klasėje spalvintą knygelę ir jos turinį, 92% – antroje ir 64% – trečioje klasėje, nes ne visų mokyklų trečiose klasėse buvo šis užsiėmimas [16].

Būtina pažymėti, kad teminiai piešiniai buvo naudojami ir sveikos gyvensenos ugdymo mokymo priemonėje, skirtoje pradinių klasių mokiniams *Aukime sveiki* [22, 23], kuri tebe naudojama iki šiol [24].

Daugelyje vykdytų prevencijos projektų buvo vertinamas bendras, ilgalaikis visapusiško poveikio rezultatas, neišskiriant atskirų prevencijos priemonių efektyvumo [25]. Tai paskatino dar kartą sugrįžti prie parengtų ir išbandytų vykdant *Nacionalinę moksleivių rūkymo profilaktikos programą 1992–1994 m.* [14] ir rūkymo profilaktikos paprogramę *Sveikos mokyklos projekte 1993–1997 m.* [15] tabako vartojimo prevencijos priemonių pradinių klasių mokiniams efektyvumo įvertinimo. Šiame straipsnyje pateikiami 2005–2006 m. trečioje ir ketvirtoje klasėje vykdytų rūkymo prevencijos užsiėmimų, kuriuose buvo siekiama išsiaiškinti, kaip taikyta priemonė – teminiai piešiniai – keičia mokinių žinias, požiūrį į rūkymą ir ketinimus pradėti rūkyti ateityje. Pirmoji šio tyrimo rezultatų dalis 2007 m. buvo pristatyta Europos sveikatos psichologų konferencijoje [26].

Tikslas – nustatyti teminių piešinių tinkamumą (pagilinti žinias apie neigiamas tabako rūkymo pasekmes, padėti susiformuoti neigiamą požiūrį į rūkymą ir stiprinti motyvaciją nerūkyti ateityje) trečių ir ketvirtų klasių mokinių tabako vartojimo prevencijai.

Tyrimo objektas ir metodai

Tyrimė, atliktame 2005–2006 m., dalyvavo 213 trečių ir ketvirtų klasių mokinių iš dviejų bendrojo lavinimo mokyklų, iš jų 104 berniukai (48,8%) ir 109 mergaitės (51,2%) (1 lentelė). Tiriamųjų amžius – nuo 8 iki 11 metų, amžiaus vidurkis – $9,6 \pm 0,77$ m.

Pirmoji poveikio ir lyginamoji grupės sudarytos iš tos pačios mokyklos paralelinių III–IV klasių mokinių, kuriems dėstoma lietuvių kalba. Antrąją poveikio grupę sudarė III–IV klasių mokiniai, besimokantys mokykloje, kur dėstoma rusų kalba. Tyrimas atliktas suderinus su abiejų mokyklų administracija.

Tyrimo eiga. Tyrimą sudarė dvi dalys, kurių kiekvienos buvo trys etapai. Pirmosios dalies, 2005–2006 mokslo metais, pirmame etape pirmojoje poveikio ir lyginamojoje grupėse su kiekvienu vaiku buvo atliktas interviu, kuris leido įvertinti tiriamųjų žinias apie neigiamas rūkymo pasekmes, požiūrį į rūkymą, ketinimus rūkymo atžvilgiu ir bandymus rūkyti. Antrame tyrimo etape buvo atliktas poveikis: pirmojoje poveikio grupėje rengti rūkymo prevencijos užsiėmimai klasėse ir individualus pokalbis apie įvykusius užsiėmimus. Trečiame tyrimo etape buvo atliktas antrasis interviu pirmojoje poveikio ir lyginamojoje grupėse.

Antrojoje tyrimo dalyje 2006 m. rudenį, siekiant patikrinti gautų tyrimo rezultatų patikimumą, visi trys tyrimo etapai pakartoti antroje poveikio grupėje.

Poveikio metodika. Tabako vartojimo prevencijai panaudota 12 teminių piešinių. Spalvinimo knygelė *Per cigaretę virš bedugnės* [18], skirta pradinių klasių mokiniams supažindinti su rūkymo keliamais pavojais, parengta vykdant *Nacionalinę moksleivių rūkymo profilaktikos programą* [14]. Mokiniams, kuriems dėstoma rusų kalba, spalvinimo knygelės tekstai buvo išversti į rusų kalbą.

Poveikį sudarė trys užsiėmimai, kurių kiekvieno trukmė – viena pamoka, ir namų darbų užduotis.

1 lentelė. Mokinių pasiskirstymas pagal grupę, amžių ir lytį (abs. sk., %)

Grupė	Amžius (metai)	Berniukai (abs. sk., %)	Mergaitės (abs. sk., %)	Iš viso (abs. sk., %)
Pirma poveikio grupė	9,7±0,66	41 (50)	41 (50)	82 (100)
Antra poveikio grupė (dėstoma rusų kalba)	9,5±1,03	26 (53,1)	23 (46,9)	49 (100)
Lyginamoji grupė	9,6±0,67	37 (45,1)	45 (54,9)	82 (100)
Iš viso	9,6±0,77	104 (48,8)	109 (51,2)	213 (100)

Kiekvieno užsiėmimo metu buvo aptariami 2–4 spalvini-
mo knygelėje pateikti piešiniai ir vaikai juos spalvino.
Tokiu būdu mokiniai buvo supažindinami su įvairiomis
neigiamomis rūkymo pasekmėmis suaugusiųjų ir vaikų
sveikatai, cigarečių dūmų žala gyvūnams ir augalams.
Užsiėmime buvo skatinamas vaikų aktyvumas. Kiekvie-
nam buvo sudarytos sąlygos pareikšti savo nuomonę,
diskutuoti ir dalytis su bendraklasiais mintimis apie ne-
igiamas rūkymo pasekmes, iliustruoti jas pavyzdžiais.
Namų darbų užduoties metu tėvams buvo sudaryta gali-
mybė susipažinti su teminiais piešiniais.

Įvertinimo metodika. Poveikio rezultatams įvertinti du
kartus buvo atliktas interviu su kiekvienu dviejų poveikio
ir lyginamosios grupės mokiniu. Pirmasis interviu buvo
atliekamas 1–2 dienos prieš poveikį, o antrasis – pra-
ėjus 11–14 dienų po jo; kadangi poveikis užtruko apie
savaitę, tarp interviu buvo 25–30 dienų laikotarpis. Inter-
viu sudarė 10 klausimų žinioms apie neigiamas rūkymo
pasekmes, požiūriui į rūkymą, bandymams rūkyti bei ke-
tinimams rūkyti ateityje nustatyti. Interviu buvo atlieka-
mas mokinių gimtąja kalba.

Žinios buvo lyginamos pagal atsakymus į klausimus
Kodėl rūkyti blogai? ir *Kas gali atsitikti rūkančiam vaikui?*
Vaikų atsakymai buvo vertinami dviem būdais: pagal ne-
igiamų rūkymo pasekmių įvardinimą – žino neigiamas
rūkymo pasekmes arba nežino ir pagal atsakymo platu-
mą – atsakė trumpai, t. y. pateikė vieną teiginį apie rūky-
mo žalą (arba atsakė nežinau), ir atsakė išsamiai, t. y.
išvardino kelis skirtingus teiginius apie rūkymo žalą.

Požiūrio į rūkymą kitimai buvo analizuojami pagal
atsakymus į klausimus: *Rūkyti yra gerai ar blogai? Ką tu
patartum rūkančiam žmogui? Ar tau patinka rūkančios mer-
gaitės? Ar tau patinka rūkantys berniukai?* Ketinimai rūkyti
– pagal atsakymus į klausimą *Ar tu užaugęs(usi) rūkysi?*,
bandymai rūkyti – pagal atsakymus į klausimą *Ar tu kada
nors bandei rūkyti?*

Individualus pokalbis, kurio tikslas – smulkiau pasi-
aiškinti kai kuriuos vaikų atsakymus į interviu klausimus,
su kiekvienu abiejų poveikio grupių dalyviu vyko po ant-
rojo interviu. Jo metu buvo išsiaiškinta, kas vaikui la-
biausiai patiko arba nepatiko rūkymo prevencijos užsiė-

mimuose, ką naujo sužinojo apie neigiamas rūkymo pa-
sekmes, kaip tėvai vertino šią priemonę.

Statistiniai metodai. Statistinė duomenų analizė atlik-
ta naudojantis SPSS 12.0.1. (*Statistical Package for So-
cial Science*). Hipotezėms tikrinti pasirinktas 0,05 reikš-
mingumo lygmuo. Tyrimo duomenys buvo analizuojami
remiantis Mc Nemaro ir Chi–kvadrato kriterijais.

Rezultatai

Mokinių žinių kitimai. Poveikio rezultatams įvertinti bu-
vo analizuota, kaip pakito dviejų poveikio grupių berniukų
ir mergaičių žinios apie neigiamas rūkymo pasekmes
pagal jų atsakymus į klausimus *Kodėl rūkyti blogai?* ir *Kas
gali atsitikti rūkančiam vaikui?* Palygintas prieš poveikį ir
po jo (porinis palyginimas, taikytas Mc Nemaro kriterijus)
įvardinusių neigiamas rūkymo pasekmes berniukų ir mer-
gaičių pasiskirstymas poveikio ir lyginamojoje grupėje
(2 lentelė).

Pagal vaikų atsakymus į klausimą *Kodėl rūkyti blo-
gai?* (2 lentelė) matyti, kad abiejose poveikio grupėse dau-
guma, o po rūkymo prevencijos užsiėmimų – visi vaikai
paaiškino, kodėl rūkyti yra blogai, tačiau tik mergaičių
antroje poveikio grupėje šis pokytis statistškai patikimas
($p=0,008$). Lyginamojoje grupėje prieš poveikį ir po jo
apie 95% berniukų ir mergaičių įvardino, kodėl rūkyti yra
blogai ($p>0,05$).

Po poveikio daugiau vaikų išsamiai paaiškino, kodėl
rūkyti blogai: pirmoje poveikio grupėje berniukų padau-
gėjo nuo 14,6% (N=6) iki 43,9% (N=18) ($p=0,008$), mer-
gaičių – nuo 2,4% (N=1) iki 39,0% (N=16) ($p=0,0001$),
antroje poveikio grupėje – nuo 7,7% (N=2) iki 69,2%
(N=18) berniukų ($p=0,0001$) ir nuo 4,3% (N=1) iki ir
73,9% (N=17) mergaičių ($p=0,0001$).

Lyginamojoje grupėje pokyčių neįvyko: išsamiai at-
sakiusių, kodėl rūkyti blogai, pirmojo bei antrojo interviu
metu berniukų buvo 8,1% (N=3) ir 10,8% (N=4) ($p=1,0$);
mergaičių – 8,9% (N=4) ir 4,5% (N=2) ($p=0,687$).

Analizuojant abiejų poveikio grupių berniukų ir mer-
gaičių žinių pokyčius pagal atsakymus į klausimą *Kas gali
atsitikti rūkančiam vaikui?* (2 lentelė) nustatyti kur kas

2 lentelė. Įvardinusių neigiamas rūkymo pasekmes mokinių pasiskirstymas prieš poveikį ir po poveikio
(abs. sk., %)*

Grupė		Kodėl rūkyti blogai?			Kas gali atsitikti rūkančiam vaikui?		
		Prieš poveikį	Po poveikio	p	Prieš poveikį	Po poveikio	p
Berniukai	Pirmoji poveikio	37 (90,2)	41 (100)	0,1	24 (58,5)	41 (100)	0,0001
	Antroji poveikio	22 (84,6)	26 (100)	0,125	14 (53,8)	26 (100)	0,0001
	Lyginamoji	35 (94,6)	35 (94,6)	1,0	25 (67,6)	26 (70,3)	1,0
Mergaitės	Pirmoji poveikio	39 (95,1)	41 (100)	0,5	21 (51,2)	41 (100)	0,0001
	Antroji poveikio	15 (65,2)	23 (100)	0,008	10 (43,5)	23 (100)	0,0001
	Lyginamoji	43 (95,6)	43 (95,6)	1,0	24 (53,3)	26 (57,8)	0,625

* neįvardinusieji neigiamų rūkymo pasekmių papildo iki 100%

reikšmingesni žinių kitimai – po poveikio visi įvardino neigiamas rūkymo pasekmes ($p=0,0001$). Išsamiai atsakiusių į šį klausimą vaikų skaičius taip pat padidėjo: pirmoje poveikio grupėje nuo 9,8% ($N=4$) iki 70,7% ($N=29$) berniukų ($p=0,0001$) ir nuo 12,2% ($N=5$) iki 53,7% ($N=22$) mergaičių ($p=0,0001$), o antroje – nuo 3,8% ($N=1$) iki 73,1% ($N=19$) berniukų ir nuo 8,7% ($N=2$) iki 87,0% ($N=20$) mergaičių (porinis palyginimas Mc Nemaro kriterijumi prieš poveikį ir po jo $p=0,0001$).

Lyginamojoje grupėje vaikų žinios beveik nepasikeitė (2 lentelė): per pirmąjį interviu į klausimą *Kas gali atsitikti rūkančiam vaikui?* atsakė 67,6% ($N=25$) berniukų, per antrąjį – 70,3% ($N=26$) ($p>0,05$), o mergaičių – atitinkamai 53,3% ($N=24$) ir 57,8% ($N=26$) ($p>0,05$). Išsamius atsakymus pateikusių vaikų skaičius per antrąjį interviu lyginant su pirmuoju taip pat nepakito ($p>0,05$).

Pagal turinį mokinių atsakymai į klausimą *Kodėl rūkyti blogai?* buvo tokie: *rūkymas kenkia sveikatai, galima susirgti vėžiu, rūkymas kenkia plaučiams, rūkymas gali būti mirties priežastis, kita*, o atsakymai į klausimą *Kas gali atsitikti rūkančiam vaikui?* papildė formuluotė: *rūkymas stabdo augimą, stabdo protinę raidą*. Lietuviškai ir rusiškai kalbantys mokiniai formuluavo panašius atsakymus, kuriuose neatsispindėjo jokie etniniai ar kultūriniai ypatumai. Po rūkymo prevencijos užsiėmimų vaikai taip pat minėjo neigiamas rūkymo pasekmes ir pateikė tokias formuluotes, su kuriomis susipažino rūkymo prevencijos užsiėmimuose, spalvindami teminius piešinius: *rūkalių apniks ligos, jis trumpiau gyvens, rūkaliui iš burnos rūksta dūmai kaip pragare, rūkaliai visur teršia, katinui ir žiurkėnui taip pat kenkia cigarečių dūmai, rūkalius greičiau sensta, grožį praranda, rūkymas kenkia dar negimusiams vaikams, nuo dūmų vaikas apsvaigs, jam skaudės galvą, cigaretėms pinigų išleis, dūmais juos paleis, prisikvėpavęs dūmų vaikas liks mažesnis, nestiprus, sunku mokytis vaikui, kurio galvoje dūmai, dvejetainį jį apniks, pripraso rūkyti ir seks paskui cigaretę, rūkaliai sukelia gaisrus*. Rusų kalba kalbančių vaikų teiginiai pažodžiui išversti į lietuvių kalbą.

Požiūrį į rūkymą mokiniai išreiškė atsakydami į klausimą *Rūkyti yra gerai ar blogai?* Visų požiūris į rūkymą buvo neigiamas, nes visi tyrime dalyvavusieji vaikai atsakė, kad rūkyti yra blogai.

Į klausimą *Ką tu patartum rūkančiam žmogui?* daugelis vaikų sakė, jog patartu mesti rūkyti ir kuo greičiau. Pirmoje poveikio grupėje pirmojo interviu metu po 2 berniukus ir mergaites atsakė „nežinau“ (4,9%), o antroje – vienas berniukas (3,8%) ir trys mergaitės (13,0%). Po rūkymo prevencijos užsiėmimų nė vienoje poveikio grupėje neliko mokinių, nežinančių, ką patarti rūkančiam žmogui.

Visi lyginamosios grupės vaikai jau per pirmąjį interviu patarė rūkančiam žmogui mesti rūkyti.

Atsakymai į klausimus *Ar tau patinka rūkančios mergaitės?* ir *Ar tau patinka rūkantys berniukai?* parodė, kad daugelio mokinių požiūris į rūkančias mergaites ir berniukus yra neigiamas. Po rūkymo prevencijos užsiėmimų visi poveikio grupių dalyviai į šiuos klausimus atsakė „ne“. Lyginamojoje grupėje tiek pirmojo, tiek antrojo interviu metu buvo keletas atsakymų „nežinau“.

Mokinių ketinimai ateityje rūkyti. Vaikų ketinimai rūkymo atžvilgiu buvo analizuoti pagal atsakymus į klausimą *Ar tu užaugęs (-usi) rūkysi?* Pirmoje poveikio grupėje pirmojo interviu metu „nerūkysiu“ atsakė 87,8% berniukų, po rūkymo prevencijos užsiėmimų jų padaugėjo iki 95,1% ($p=0,250$), o mergaičių – atitinkamai nuo 95,1% iki 100% ($p=0,5$). Antroje poveikio grupėje ir berniukai, ir mergaitės prieš rūkymo prevencijos užsiėmimus ir po jų buvo tvirtai įsitikinę, jog ateityje nerūkys.

Lyginamojoje grupėje per pirmąjį interviu 16,2% berniukų abejojo dėl rūkymo ateityje, per antrąjį – abejojančiųjų buvo mažiau – 8,1%, tačiau šis skirtumas nėra statistiškai patikimas ($p=0,250$). Tik viena lyginamosios grupės mergaitė, ir per pirmąjį, ir per antrąjį interviu, abejojo dėl rūkymo ateityje.

Bandžiusių rūkyti mokinių buvo pirmoje poveikio grupėje – 22,0% berniukų ir 7,3% mergaičių, antroje – 15,4% berniukų ir 13,0% mergaičių, lyginamojoje – 16,2% berniukų ir 13,3% mergaičių.

3 lentelė. Mokinių atsakymų pasiskirstymas į klausimą *Kas tau labiausiai patiko rūkymo prevencijos užsiėmimuose?* (abs. sk., %)

Atsakymas	Pirma poveikio grupė		Antra poveikio grupė	
	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės
Viskas patiko	8(26,7)	6(22,2)	12(46,2)	8(34,8)
Spalvinti	7(23,3)	4(14,8)	6(23,1)	2(8,7)
Gauti naujų žinių	7(23,3)	5(18,5)	5(19,2)	5(21,7)
Spalvinti ir gauti naujų žinių	5(16,7)	9(33,4)	2(7,7)	5(21,7)
Kita	2(6,7)	3(11,1)	1(3,8)	2(8,7)
Nežinau	1(3,3)	0(0)	0(0)	1(4,3)
Iš viso	30(100)	27(100)	26(100)	23(100)

Mokinių ir jų tėvų požiūrį į taikytą priemonę buvo siekta išsiaiškinti individualaus pokalbio metu. Individualiame pokalbyje dalyvavo 106 mokiniai iš abiejų poveikio grupių, kurie sudaro 80,9% poveikio grupių mokinių: 56 berniukai (52,8%) ir 50 mergaičių (47,2%), iš jų – 57 (53,8%) pirmos poveikio grupės ir 49 (46,2%) – antros poveikio grupės vaikai.

Vaikų požiūris į teminius piešinius bei rūkymo prevencijos užsiėmimus atsiskleidė jų atsakymuose į klausimą *Kas tau labiausiai patiko rūkymo prevencijos užsiėmimuose?* (3 lentelė).

Kaip matyti 3 lentelėje, daugelis abiejų poveikio grupių mokinių atsakė, kad rūkymo prevencijos užsiėmimuose jiems viskas patiko: spalvinti ir gauti naujų žinių, kiti atsakymai – bendrauti ar diskutuoti klasėje su draugais ir pan. Tačiau abiejose grupėse atsirado po vieną mokinį, negalintį aiškiai įvardinti, kas jam patiko. Paklausus, kas mokiniams nepatiko rūkymo prevencijos užsiėmimuose, daugelis mokinių teigė, kad rūkymo prevencijos užsiėmimuose nebuvo nieko, kas jiems nepatiktų. Šitaip teigė 73,7% (N=42) pirmos poveikio grupės mokinių (70,0% berniukų ir 77,8% mergaičių) ir net 91,8% (N=45) antros poveikio grupės mokinių (96,2% berniukų ir 87,0% mergaičių).

Tėvų požiūris į taikytą priemonę atsiskleidė analizuojant vaikų atsakymus į klausimus: *Ar tavo tėvai matė spalvinimo knygelę? Ką sakė?* Svarbu pažymėti, kad vaikų nebuvo prašoma parodyti spalvinimo knygelę tėvams, vaikai tai darė savanoriškai. Pirmoje poveikio grupėje spalvinimo knygelę tėvams parodė net 93,3% (N=28) berniukų ir 92,6% (N=25) mergaičių, antroje – 76,9% (N=20) berniukų ir 65,2% (N=15) mergaičių ($\chi^2=8,683$; $p=0,003$). Taigi daugelis poveikio grupių mokinių tėvų yra susipažinę su spalvinimo knygelės turiniu ir 71,7% pirmos poveikio grupės mokinių tėvų bei 54,3% antros poveikio grupės mokinių tėvų teigiamai atsiliepė apie taikytą rūkymo prevencijos priemonę.

Rezultatų aptarimas

Analizuojant mokinių žinias apie rūkymo žalą, jų požiūrį į rūkymą ir ketinimus rūkyti ateityje, galima daryti prielaidą, kad daugelis pradinėjų klasių mokinių žino, jog rūkyti yra blogai. Ir vis dėlto tyrimo duomenys parodė, kad vaikai ne visada gali paaiškinti, kodėl rūkyti yra blogai. Tai dažniau pasitaikė antroje tyrimo grupėje ir klausiant abiejų poveikio grupių mokinių apie neigiamas rūkymo pasekmes vaikui. Svarbu pabrėžti, kad po rūkymo prevencijos užsiėmimų abiejose poveikio grupėse neliko mokinių, kurie nežinojo atsakymo į pateiktus klausimus, tačiau lyginamojoje grupėje per šį laikotarpį jokių pokyčių neįvyko. Abiejose poveikio grupėse po rūkymo prevencijos užsiėmimų mokinių atsakymai buvo išsamesni, apimantys

įvairius rūkymo žalos aspektus – buvo įvardinta ne tik tai, kad rūkymas kenkia sveikatai, sukelia vėžį ar gali būti mirties priežastis. Greta šių dažnai pasitaikančių atsakymų buvo nurodytos ir specifinės rūkymo pasekmės vaikui. Mokiniai, atsakydami į klausimą, keliais teiginiais taip pat paaiškino, jog nuo rūkymo lėtėja vaiko fizinė raida, jis ima prasčiau protauti. Lyginant su lyginamosios grupės rezultatais, abiejose poveikio grupėse išsamių atsakymų į klausimus *Kodėl rūkyti blogai?* ir *Kas gali atsitikti rūkančiam vaikui?* pasiskirstymas prieš rūkymo prevencijos užsiėmimus ir po jų statistiškai patikimai skiriasi. Atsakymų visapusiškumas aiškiai rodo, kad po rūkymo prevencijos užsiėmimų abiejų poveikio grupių vaikai turėjo daugiau žinių negu prieš tai. Tai patvirtina ir mokytojų, naudousių teminius piešinius rūkymo prevencijai ne tik 3–4 klasėse, kaip šiame tyrime, bet ir 1–2 klasėse, nuomonė [20, 21].

Vaikų požiūris į rūkymą ir rūkančius žmones kinta priklausomai nuo amžiaus. Šiame tyrime daugelio apklaustų vaikų požiūris į rūkymą yra neigiamas. Pradinių klasių mokinių požiūris į rūkymą bei rūkančius žmones yra neigiamas nei ikimokyklinio amžiaus vaikų, kurie rūkymą vertina teigiamai [27], mano, jog rūkymas neatsiejamas nuo suaugusių žmonių bendravimo [28] ir paauglių. Kaip rodo *Pasaulio jaunimo rūkymo tyrimo* rezultatai, tam tikras skaičius 13–15 metų paauglių yra įsitikinę, jog rūkantys žmonės yra patrauklesni negu nerūkantys ir turi daugiau draugų [29].

Remiantis tyrimo rezultatais, galima daryti išvadą, kad vaikams patiko taikytą rūkymo prevencijos priemonę. Analogišką išvadą priėjo ir daugelis mokytojų, kurie rūkymo prevencijai pradinėse klasėse naudojo teminius piešinius [21]. Teminių piešinių spalvinimas klasėje ir namuose bei aptarimas įtraukė vaikus į aktyvią veiklą – jie noriai dalyvavo diskusijoje, spalvino ir aptarinėjo tuos rūkymo sukeltus pavojus, kurie pavaizduoti paveikslėliuose.

Svarbu pažymėti, kad rūkymo prevencijos užsiėmimai neapsiribojo teminių piešinių spalvinimu, aptarimu ir diskusijomis apie tai, kas tuose piešiniuose pavaizduota. Vaikai aktyviai bendradarbiavo, atnešdavo į užsiėmimus knygas ir iš interneto išspausdintos medžiagos, kur buvo rašoma apie neigiamas rūkymo pasekmes. Kai kurie vaikai ne tik spalvino teminius piešinius, bet ir piešė – jų piešiniai aiškiai iliustravo tas temas, kurios buvo nagrinėjamos rūkymo prevencijos užsiėmimų metu. Juose pavaizduoti ir išryškinti pagrindiniai rūkymo sukelti pavojai žmogaus sveikatai, aplinkai – augalams ir gyvūnams. Juose taip pat galima įžvelgti vaikų įsivaizduojamą skirtumą tarp rūkančio ir nerūkančio žmogaus pasaulių: vaikai piešė žmones, besigydančius ligoninėse nuo rūkymo sukeltų ligų, liūdną mamą, žiūrinčią į savo rūkantį vaiką,

taip pat nuvytusias gėles, augančias prie takelio, kuriuo eina rūkantis žmogus, gyvūnėlius ar vabzdžius, bėgančius nuo gaisrų ar cigarečių dūmų. Neretai vaikai tiesiog nupiešdavo personifikuotą cigaretę – pikta ir grėsminga, taigi aiškiai atspindinčią jų požiūrį į ją bei rūkymą. Daugelyje piešinių galima rasti užrašų: „Rūkymas kenkia“, „Rūkymas kenkia jums ir aplinkiniams“ bei tuos teiginius, kuriuos vaikai išmoko, spalvindami teminius piešinius. Šie vaikų piešiniai rodo, kad rūkymo prevencijos užsiėmimai iš tikrųjų sužadino vaikų susidomėjimą ir norą aktyviai dalyvauti rūkymo prevencijos procese. Tokia papildoma veikla gali sustiprinti rūkymo prevencijos poveikį tik tada, jei prevencijos priemonės diegiamos sistemingai ir yra ilgalaikės [25].

Remiantis duomenimis, kurie gauti individualaus pokalbio metu, galima daryti prielaidą, kad daugelis pradinėjų klasių mokinių paprastai parodo tėvams spalvinimo knygelę su teminiais piešiniais. Tiesa, mokinių, kuriems dėstoma lietuvių kalba, poveikio grupėje spalvinimo knygelę tėvams rodžiusių vaikų buvo kur kas daugiau – net 93,3% berniukų ir 92,6% mergaičių, nei mokinių, kuriems dėstoma rusų kalba, grupėje. Čia spalvinimo knygelę tėvams parodė 76,9% berniukų ir 65,2% mergaičių. Tyrimo rezultatai rodo, kad teminius piešinius mačiusių tėvų atsiliepimai apie taikytą priemonę daugiausia buvo teigiami, o tai savo ruožtu patvirtina ir mokytojai [20, 21].

Šiame tyrime teigiami rūkymo prevencijos rezultatai, gauti dirbant su viena mokinių grupe, buvo pakartoti dirbant su kita mokinių grupe, tai sustiprina rezultatų pagrįstumą. Apibendrinant galima teigti, kad teminiai piešiniai, pasakojantys vaikams apie rūkymo sukeltus pavojus, iš tiesų yra tinkama rūkymo prevencijos priemonė pradinėse klasėse. Piešinių spalvinimas ir aptarimas efektyvus ne tik gilinant mokinių žinias apie neigiamas rūkymo pasekmes, bet ir yra puiki priemonė, padedanti formuoti neigiamą požiūrį į rūkymą bei stiprinti vaikų motyvaciją nerūkyti ateityje. Tokius užsiėmimus pradinėse klasėse gali rengti įvairūs specialistai (mokytojai, psichologai, visuomenės sveikatos ar sveikatos priežiūros specialistai), mokykloje įgyvendinantys rūkymo prevencijos programą.

Išvados

1. Teminių piešinių panaudojimas pradinėjų klasių mokinių rūkymo prevencijai yra efektyvus, nes gilinamos ir plečiamos pradinėjų klasių mokinių žinios apie rūkymo žalą.

2. Rūkymo prevencijos užsiėmimai, panaudojant teminius piešinius, stiprina pradinėjų klasių mokinių motyvaciją nerūkyti ateityje.

3. Daugelyje rūkymo prevencijos užsiėmimų dalyvavusių vaikų ir jų tėvų požiūris į taikytą priemonę – teminius piešinius yra teigiamas.

Literatūra

1. Lietuvos sveikatos programa 1997–2010 m. Lietuvos SAM. UAB „Medikų žinių leidykla“ 1998; 11–13, 31–36.
2. Pasaulio sveikatos organizacijos Tabako kontrolės pagrindų konvencija. P. 36.
3. Nacionalinė narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 2004–2008 m. programa. Žin., 2004; Nr. 58–2041.
4. Alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevencijos programa. Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, 2006.
5. Metodinės rekomendacijos: mokytojo knyga Alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevencijos programai įgyvendinti. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, Lietuvos suaugusiųjų švietimo ir informavimo centras, 2006.
6. Gyvenimo įgūdžių ugdymas. Programa. Parengė L. Bulotaitė, V. Gudžinskienė. Vilnius, 2003, 2005.
7. Gyvenimo įgūdžių ugdymas. Ikimokyklinis amžius. Parengė O. Monkevičienė, D. Jakučiūnienė. Vilnius, 2003, 2005.
8. Gyvenimo įgūdžių ugdymas. Pradinės klasės. Parengė O. Rugevičienė. Vilnius, 2003, 2005.
9. Gyvenimo įgūdžių ugdymas. V–VIII klasės. Parengė A. G. Davidavičienė. Vilnius, 2003, 2005.
10. Gyvenimo įgūdžių ugdymas. IX–X klasės. Parengė I. Pilkauskienė. Vilnius, 2003, 2005.
11. Digrytė E. Su alkoholiu ketinama kovoti net spalvinimo knygelėmis, 2008m. sausio 8 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą www.DELFI.lt
12. Goštautas A., Pilkauskienė I. Rūkymas Lietuvoje (Smoking in Lithuania). Mokslas ir Lietuva (Science, Arts and Lithuania). 1992; 2–3: 77–82.
13. Pilkauskienė I. Pradinėjų klasių moksleivių rūkymo ypatumai ir profilaktika. Dr. disert. santr., Kaunas, 1997.
14. Goštautas A. National smoking prevention program in Lithuanian schools. Annals of Kaunas Institute of Cardiology, 1994; 1 (1): 23–26.
15. Goštautas A., Pilkauskienė I. Moksleivių rūkymas ir jo profilaktika Kaune. Aplinka ir sveikata: Kauno Sveiko miesto projekto konferencija, 1996 m. Konferencijos medžiaga. Kaunas, 1996; 59–62.
16. Pilkauskienė I., Goštautas A. Rūkymo profilaktika PSO/EURO „Sveikos mokyklos“ projekte Lietuvoje. Sveikatos stiprinimas vaikų ugdymo institucijose: I nacionalinės konferencijos medžiaga 1997 m. spalio mėn. 17–18 d., Šiauliai, 1997; 36–40.
17. Cigarečių miestas. Piešiniai skirti rūkymo profilaktikai jaunesnio mokyklinio amžiaus vaikams. Nacionalinė moksleivių rūkymo profilaktikos programa. Kaunas: Kardiologijos institutas, 1994.
18. Per cigaretę virš bedugnės. Piešiniai skirti rūkymo profilaktikai jaunesnio mokyklinio amžiaus vaikams. Nacionalinė moksleivių rūkymo profilaktikos programa. Kaunas: Kardiologijos institutas, 1992.
19. Kodėl vaikai atsisakė rūkyti? Piešiniai skirti rūkymo profilaktikai jaunesnio mokyklinio amžiaus vaikams. Kaunas: Kardiologijos institutas, 1991.
20. Mokytojai apie rūkymo profilaktiką. KMU, Kardiologijos institutas, Kaunas, 1999.
21. Mokytojų atsiliepimai apie priemones pirminei rūkymo profilaktikai pradinėje mokykloje. Kaunas: VDU, Psichologijos katedra, 2000.

22. Zaborskis A., Šumskas L., Černiuvienė V. ir kt. Aukime sveiki. Kaunas: Šviesa, 1993; 72.
23. Zaborskis A., Šumskas L., Černiuvienė V. ir kt. Aukime sveiki: Sveikatos ugdymo kursas. Pradinių klasių mokytojo knyga. Kaunas: Šviesa, 1995; 197.
24. Zaborskis A., Petrauskienė A. ir kt. Aukime sveiki: pratybų sąsiuvinis I–IV klasės mokiniams. Kaunas, 2004.
25. Goštautas A. Tabako ir etanolio vartojimas Lietuvoje 1972–2003 metais ir profilaktikos perspektyva. K.: VDU leidykla, 2004.
26. Pilkauskienė I., Simonova J., Goštautas A. Thematic pictures as smoking prevention measure in primary school. Health Psychology Review. Abstracts book, August 2007; 1(1): 208–209.
27. Гоштаутас А., Пилкаускене И. Распространенность курения и отношения к нему различных групп населения. Ишемическая болезнь сердца: эпидемиология, диагностика, клиника, прогнозирование течения и осложнений, реабилитация. Каунас, 1989; 65–70.
28. Dalton M. A., Bernhardt A. M., Gibson J. J. et al. Use of Cigarettes and Alcohol by Preschoolers While Role-playing as Adults "Honey, have some smokes". Arch. Pediatr. Adolesc. Med. 2005; 159: 854–859.
29. Goštautas A. Global Youth Tobacco Survey in Lithuania. Visuomenės sveikata, 2003; 3(22): 24–28.
- Straipsnis gautas 2008-02-11*

SUITABILITY OF THEMATIC PICTURES FOR SMOKING PREVENTION IN PRIMARY SCHOOL

Antanas Goštautas, Ina Pilkauskienė, Jelena Simonova

Vytautas Magnus University, Department of Theoretical Psychology

Summary

The literature devoted to smoking prevention in primary schools does not reveal data concerning the efficiency of the recommended programs or several preventive activities which aim to broaden the students' knowledge of smoking hazards, develop their abilities or solidify their skills. The objective of this work is to define the suitability of thematic pictures (to deepen the knowledge of negative consequences of tobacco smoking, form the negative attitude towards smoking as well as strengthen the motivation not to smoke in future) for smoking prevention in the third and fourth grades.

213 students of the third and fourth grades from two comprehensive schools participated in the research. The research included 104 boys (48,8 %) and 109 girls (51,2 %) with the average age of $9,6 \pm 0,77$ years. The students were divided into two intervention groups (82 students in the first group and 49 students in the second) as well as a comparative group of 82 students. Smoking prevention activities using thematic pictures were conducted in both intervention groups. Students had to colour thematic books with antismoking pictures and discuss various smoking hazards.

The result of the research revealed that the usage of thematic pictures for smoking prevention in primary schools is effective: it deepens and widens the primary school students' knowledge of smoking harm. The activities of smoking prevention using the thematic pictures strengthen primary school students' motivation not to smoke in future. The attitude of the majority of the children and their parents towards thematic pictures as a used measure has been proved to be positive.

Keywords: smoking prevention, primary school students, preventive measures.

Correspondence to: Ina Pilkauskienė,
Vytautas Magnus University,
K. Donelaičio 52-315, 44244 Kaunas, Lithuania.
E-mail: i.pilkauskienė@smf.vdu.lt